

Т. Л. Пасальская // Педагогическое образование и наука. – 2009. – № 10. – С.43–45.

Ольга Шишова. Развитие социальной компетентности в дошкольном возрасте.

В статье раскрыта и обоснована сущность понятия «развитие социальной компетентности» по различным программам дошкольного образования. Исследованы социальные (взаимоотношения с окружающими) и психолого-педагогические факторы развития социальной компетентности, дана характеристика уровней (высокий, средний, низкий) ее развития.

Ключевые слова: *взаимоотношения, адаптируемость, моральные действия, эмоционально-ценностное проявление отношения к окружающим, действия в окружающем пространстве, когнитивное знание об окружающем мире, знания, умения, отношения.*

Olga Shishova. The development of social competence in the pre-school age.

The article reveals the essence and the concept of the «development of social competence in various applications of pre-school education. The social (relationships with others) and psycho-pedagogical factors of development of social competence are defined. Different levels (high, medium, low) of social competence are detected.

Key words: *relationships, adaptability, moral action, emotional and valuable expression to others, act in the surrounding space, cognitive knowledge about the physical world, knowledge, skills and attitude.*

УДК 159. 9

М. М. Янковчук

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДИТИНИ

Стаття присвячена питанню доцільності формування освітнього середовища навчально-дослідницької діяльності дитини. Розглянуто відмінності розвитку деяких якостей особистості у стандартній навчальній ситуації та в умовах дослідницької діяльності. Сформульовано рекомендації вчителям та авторам навчальної літератури для реалізації завдань щодо здійснення навчально-дослідницької діяльності учнів.

Ключові слова: *навчально-дослідницька діяльність, освітнє середовище, творчість, особистісні компоненти середовища, рефлексія.*

Постановка проблеми. Сьогодні вимагає від навчального закладу виховання не просто людини освіченої – кваліфікованого виконавця, а особистості, яка здатна самотійно навчатися протягом усього життя і готова до самотійних дій та прийняття рішень. Тобто завданням сучасної школи є не лише озброєння учнів знаннями, а й формування (і це першочергово) вмінь, які допоможуть ці знання практично реалізовувати. На сучасному етапі розвитку суспільства невпинно збільшується обсяг різноманітної інформації та відбувається втрата її актуальності, що призводить до знецінення набутих знань. За таких обставин вимагати від учнів механічного запам'ятовування інформації, яка може втратити актуальність ще до закінчення навчання, – абсолютно нелогічно. У зв'язку з цим виникає необхідність переосмислення підходу до навчального процесу таким чином, щоб забезпечити засвоєння знань, які б дали можливість не тільки безпосередньо їх застосовувати, але й сформували здатність до самотійного пошуку. З огляду на вищезазначене, актуальною постає проблема формування випереджаючого характеру освіти щодо розвитку суспільства, яке потребує підготовки такої особистості, котра може творчо вирішувати не лише проблеми сьогодення, а й майбутнього.

Метою статті є розгляд проблеми розвитку деяких якостей особистості у стандартній навчальній ситуації та в умовах дослідницької діяльності.

Виклад основного матеріалу. Традиційна освіта є закритою, структурованою системою, яка вибудовує для всіх шаблонні параметри. Школа сьогодення не може обмежуватися лише трансляцією ретельно відібраних знань. Ні в кого не викликає сумніву те, що традиційна система навчання не може змінити тип мислення школярів, розвинути у них творчі здібності. Творчість за своєю сутністю нездатна розвиватися в умовах «зрівнялівки», серед стереотипних форм мислення, поміж стандарту «бути як усі». Іншими словами, не дитина повинна підлаштовуватися під зміст освіти, ламаючи себе, а сама освіта повинна підлаштуватися під кожну дитину [5].

Основними завданнями сучасної освіти є розвиток творчих здібностей учнів, підготовка їх до різних форм діяльності, вироблення адекватного ставлення до навколишнього світу. Для реалізації цих завдань необхідно формувати освітнє середовище навчально-дослідницької діяльності дітей, починаючи з дошкільного віку та протягом усього навчального процесу. Відповідна побудова навчання заснована на значущості, яка надається виробленню учнями теоретичних, наукових уявлень про предмети та явища навколишнього світу, моделюванні наукового пошуку. Таким чином, важливим для розвитку дослідницької діяльності учнів є пошук умов, які спонукають самоосвітню активність, а вчення стає наслідком цієї активності.

Отже, суттєву роль у педагогічному процесі відіграє *організація* навчально-дослідницької діяльності учнів. Навчально-дослідницька діяльність дає можливість дітям оволодіти методикою наукового пізнання в процесі пошуку інформації, підвищити інтерес до предметів шкільної програми, створює умови для їх професійного самовизначення [2]. Навчально-дослідницька діяльність – це особлива форма організації навчально-виховної роботи, яка пов'язана із вирішенням учнями творчого дослідницького завдання.

Н. Семенова розглядає навчально-дослідницьку діяльність як «спеціально організовану пізнавальну творчу діяльність учнів, що по своїй структурі відповідає науковій діяльності, яка характеризується цілеспрямованістю, активністю, предметністю, вмотивованістю та свідомістю, результатом якої є формування пізнавальних мотивів, дослідницьких умінь, суб'єктивно нових для учнів знань або способів діяльності» [7, с. 46].

Н. Полтавцева та Н. Філюшина під навчально-дослідницькою діяльністю розуміють таку діяльність, яка спрямована на створення якісно нових цінностей, важливих для розвитку особистості, на основі самостійного оволодіння учнями новими знаннями [6]. Метою навчально-дослідницької діяльності вони вбачають не тільки кінцевий результат (знання), а й сам процес пошуку, в ході якого розвиваються дослідницькі здібності учнів, відбувається розширення світогляду, зміна мотивації до навчання та статусу в освітньому середовищі [6].

Освітнє середовище науковці визначають як «сукупність об'єктивних зовнішніх умов, факторів, соціальних об'єктів, необхідних для успішного функціонування освіти» [3, с. 17], як систему впливів і умов формування особистості, а також можливостей для її розвитку, які містяться в соціальному і просторово-предметному оточенні. На думку автора статті, «освітнє середовище навчального закладу» – це сукупність таких умов його функціонування, що забезпечують саморозвиток вільної й активної особистості дитини, реалізацію її творчого потенціалу.

У процесі взаємодії суб'єктів у освітньому середовищі особливої уваги заслуговують особистісні компоненти середовища. До таких відноситься: *соціальний компонент* – комплекс соціально орієнтованих потреб суб'єктів освітнього середовища, їх соціальних взаємодій та взаємовпливів; *мотиваційний компонент* – формування в учасників середовища сукупності спонукань та внутрішніх переконань, що регулюють процес зростання особистості; *креативний компонент* – творчість як фактор позитивного розвитку особистості; *рефлексивний компонент* – усвідомлення значущості налаштувань; *аксіологічний компонент* – формування системи особистісно значимих цінностей; *інтегративний компонент* – об'єднання усіх попередніх компонентів у складну систему впливу на особистість [3].

Як стверджує Н. Кузьміна, системотворчим компонентом освітнього середовища є розвиток психічних новоутворень в особистісних характеристиках, діяльності, індивідуальності учнів, що забезпечує їм продуктивне рішення особистісних та учбових завдань в умовах, що постійно змінюються [4]. Проте виховний потенціал освітнього середовища реалізується лише тоді, коли воно має особистісний підхід до організації освітнього процесу, характеризується довірливою, відкритою, спільною діяльністю учнів і вчителів, спільною творчістю; відзначається культивуванням високогуманної, особистісно значимої атмосфери взаємостосунків усіх суб'єктів середовища.

Л. Фоміна наголошує, що в типовому навчальному процесі реалізується стандартна схема «вчитель – учень», де перший транслює знання, а другий їх засвоює. В умовах дослідницької діяльності така схема відсутня, тому що немає готових знань. Явища навколишньої дійсності часто вимагають від людини самостійного аналізу. Це ініціює початок еволюції, тобто від спрямованості дії «вчитель – учень» до ситуації спільного досягнення дійсності, виразом якої є взаємодія типу «колега – колега» [9].

Навчально-дослідницька діяльність учнів забезпечує самостійність у здобутті знань, передбачає оволодіння складними вміннями та навичками; вчить бачити мету та зміст роботи, організовувати власну самоосвіту; формує вміння по-новому підходити до вирішення індивідуальних завдань, спрямованих на пізнавальну і розумову активність, здатність до творчості і навчально-дослідницького пошуку [8]. Такі завдання можна тлумачити як навчально-пошукові, навчально-творчі, навчально-пізнавальні. Самостійну роботу учнів можна визначити як особисту творчу працю.

На нашу думку, навчально-дослідницьку діяльність учнів доцільно було б спрямувати за такими основними напрямками: «читання», «математичні науки» та «природничі науки».

«Читання» у контексті напрямку розвитку навчально-дослідницької діяльності учнів варто розуміти як здатність людини до розуміння письмових текстів і рефлексії на них, до використання їх змісту для досягнення власних цілей, розвитку знань і можливостей, для активної участі у житті суспільства. Згідно з вищезазначеним, учень повинен розуміти тексти, роздумувати над їх змістом, оцінювати їх зміст та значення, висловлювати свої думки про прочитане.

Діти повинні аналізувати текст, шукати в тексті потрібну інформацію, розгорнуто відповідати на відкрите питання без заздалегідь заданої відповіді на вибір. Здатність до такого продуктивного читання є необхідною умовою для самостійного навчання або успішної роботи на сучасному робочому місці незалежно від сфери, в якій людина працює. Сутність поняття «читання» становлять наступні ознаки: розуміння,

рефлексія та використання. Вони пов'язані між собою і збагачують одна одну.

Рефлексія передбачає роздуми про зміст або структуру тексту, перенесення їх на себе, у сферу особистої свідомості. Тільки в цьому випадку можна говорити про розуміння тексту, про можливості використання людиною його змісту в різних ситуаціях діяльності та спілкування, для участі в житті суспільства, економічного, політичного, соціального та культурного.

«Математична галузь» – здатність людини визначати і розуміти роль математики в світі, в якому вона живе, висловлювати добре обґрунтовані математичні судження та використовувати математику так, щоб задовольняти в теперішньому і майбутньому потреби, властиві творчій, зацікавленій людині, особистості, яка мислить. У складі цього напрямку є два основних аспекти: фундаментальні математичні ідеї; математична компетентність. Математична компетентність має три рівні: 1) відтворення математичних фактів, методів і виконання обчислень; 2) встановлення зв'язків та інтеграція матеріалу з різних математичних тем, необхідних для вирішення поставленої задачі; 3) математичні міркування, які потребують узагальнення та інтуїції.

Основна увага повинна приділятися використанню математичних знань у різноманітних ситуаціях через застосування різних підходів, які потребують роздумів та інтуїції. Очевидно, що для цього необхідно мати значний обсяг математичних знань і умінь, що, зазвичай, вивчаються в школі. У більшості випадків потрібно використовувати знання та вміння з різних тем і розділів не тільки курсу математики, але й інших шкільних предметів.

«Природнича галузь» – здатність використовувати природничі знання для визначення в реальних ситуаціях проблем, які можуть бути досліджені та вирішені за допомогою наукових методів, для отримання висновків, що базуються на спостереженнях і експериментах. Ці висновки необхідні для розуміння навколишнього світу і тих змін, які вносить до нього діяльність людини, та для прийняття відповідних рішень. При цьому остаточне рішення у переважній більшості випадків приймається з урахуванням суспільно-політичних або економічних умов. Природничі знання та вміння в школі формуються під час вивчення предметів природничого циклу: фізики (з елементами астрономії), біології, хімії, географії. Основну увагу необхідно приділяти формуванню наступних умінь: визначати із запропонованих питань ті, на які природничі науки можуть дати відповідь; робити науково обґрунтовані висновки на основі запропонованої інформації та ін. Реальні ситуації, що пропонуються учням, повинні бути пов'язані з актуальними проблемами, які виникають в особистому житті кожної пересічної особистості (наприклад, використання продуктів у дотриманні дієти), в житті людини як члена будь-якого колективу або суспільства (наприклад, визначення місця електростанції)

або як громадянина світу (наприклад, осмислення наслідків глобального потепління).

Суспільство, державу та батьків в освіті має турбувати таке питання: «Який сенс в тому, що учень засвоїв програму, якщо він не може орієнтуватися у позанавчальній ситуації, та й у житті загалом?»

Основним пріоритетом вибудови навчальної програми української школи повинно стати – *використовувати знання й уміння в практичній діяльності та повсякденному житті*. Над цим питанням повинні працювати різні спеціалісти – педагоги, методисти, психологи, автори підручників і методичних рекомендацій, розробники стандартів і т.д., лише спільними зусиллями можна буде досягти певного результату.

Зокрема, *авторам*, які працюють над створенням підручників, доцільно було б враховувати наступні рекомендації:

- різні форми уявлення (таблиці, схеми, діаграми) повинні подаватися не лише в якості ілюстрацій до явищ, закономірностей, законів і теорій, які описуються вербально і вимагають лише осмислення їх форми, а й органічно вводиться в пізнавальні завдання, під час рішення яких необхідна інтерпретація текстів, відгук на нього, рефлексія й оцінка;

- робити посилання до текстів підручників або будь-яких джерел з інших дисциплін;

- створювати завдання, які пропонували б знайти інформацію з різних джерел знань.

Учителям автор статті пропонує дотримання таких порад:

- 1) у ході виконання завдань необхідно обговорювати різні точки зору на ту чи іншу проблему, що виховує в учнів такі риси, як вміння формулювати власну точку зору, обстоювати її в дискусії, вміння ведення самої дискусії, приймати іншу точку зору за умови доведення її вірності, вміти приймати рішення і нести відповідальність за прийняте рішення;

- 2) пропоновані тексти для вивчення повинні відповідати сучасним вимогам, цікавити учнів, залучати їх до вирішення проблем сьогодення;

- 3) завдання не повинні носити лише суто-ілюстративний характер, а мають спонукати до пошуку ідей, аналізу, обґрунтування висновків;

- 4) розв'язок завдання має передбачати не лише знання основних навчальних предметів, а й сформованість загальнонавчальних та інтелектуальних умінь;

- 5) не варто перенавантажувати учнів предметними знаннями, які не мають прикладного значення;

- 6) необхідно сприяти розвитку в учнів уміння виходити за межі навчальних ситуацій, в яких формуються знання.

Висновок. Всі нові підходи і методи навчання можуть бути зведені до пошуку таких форм організації занять, під час яких учень міг би максимально проявити власні здібності, оволодіти необхідними компетенціями в умовах навчально-дослідницької діяльності, а саме:

- самостійна індивідуальна робота, а також робота в групах чи з партнером;
- планування своєї роботи – завдяки цьому учні самостійно визначають, чим саме вони хочуть займатися протягом того чи іншого часу; вчать ся обирати способи та форми навчання (самостійно або в групі); передбачають, які результати сподіваються отримати;
- вільна праця над визначеним завданням – учень сам формулює собі завдання і виконує його за наявності всіх необхідних матеріалів, інструментів та інших засобів;
- наявність способів і процедур самооцінки учнями своїх досягнень (портфоліо, інші критерії оцінки);
- вміння проаналізувати, зрозуміти ситуацію, сформулювати проблему та передбачити шляхи і способи їх вирішення [1].

Відповідаючи на питання: «Для чого ми навчаємо дітей?», «Яких членів суспільства ми хочемо отримати?», ми зможемо сформувати таке освітнє середовище, яке дійсно здатне давати знання та прищеплювати вміння практичної реалізації отриманих знань у конкретних життєвих ситуаціях.

Список використаної літератури

1. Иванов Д. А. Управление качеством образовательного процесса / Иванов Дмитрий Андреевич; отв. ред. М. А. Ушакова – № 6. – М. : Сентябрь, 2007. – 208 с. – (Библиотека журнала «Директор школы»).
2. Исаева О. В. Некоторые вопросы организации научно-исследовательской деятельности учащихся [Электронный ресурс] / О. В. Исаева, Т. Б. Пятибратова. – Режим доступа : www.researcher.ru
3. Каташов А. І. Педагогічні основи розвитку інноваційного освітнього середовища сучасного ліцею : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / А. І. Каташов. – Луганськ, 2001. – 22 с.
4. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н. В. Кузьмина. – М. : Высшая школа, 1990. – 117 с.
5. Максименко С. Д. Генезис существования личности / Сергей Дмитриевич Максименко. – К. : Издательство ООО «КММ», 2006. – 240 с.
6. Полтавцева Н. Е. Особенности учебно-исследовательской деятельности школьников в сфере здоровья [Электронный ресурс] / Н. Е. Полтавцева, Н. К. Филюшина. – Режим доступа : www.researcher.ru
7. Семенова Н. А. Исследовательская деятельность учащихся / Н. А. Семенова // Начальная школа. – 2007. – № 2. – С. 45–49.
8. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ Л. Л. Нове покоління навчальних планів в умовах входження України до Болонського процесу / Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ, Є. І. Сокол, Б. В. Клименко. – Харків : ХПІ. – 2000. – 48 с.

9. Фомина Л. Е. О некоторых тенденциях развития учебно-исследовательской деятельности школьников [Электронный ресурс] / Л. Е. Фомина. – Режим доступа: www.researcher.ru

10. Ясвин В. А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию / В. А. Ясвин. – М. : Смысл, 2001. – 365 с.

Марина Янковчук. «Психологические особенности учебно-исследовательской деятельности ребенка».

Статья посвящена вопросу целесообразности формирования образовательной среды учебно-исследовательской деятельности ребенка. Рассмотрены отличия некоторых свойств личности в стандартной учебной ситуации и в условиях исследовательской деятельности. Сформулированы рекомендации учителям и авторам учебной литературы для реализации заданий, касающихся развития учебно-исследовательской деятельности учеников.

Ключевые слова: учебно-исследовательская деятельность, образовательная среда, творчество, личностные компоненты среды, рефлексия

Marina Yankovchuk. Psychological characteristics of educational and research activities of the child.

This article discusses the issue of appropriateness of educational and research activities of a child. We consider the differences in development of certain personality traits in standard learning situations and in research. Recommendations for teachers and authors of textbooks are made to meet the objectives for the development of educational and research activities of the students.

Key words: educational and research activities, educational environment, creativity, personal components of environment, reflection.

УДК 37.015.31-053

Л. А. Яременко

ТВОРЧІ ЗДІБНОСТІ: ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ, ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА ЇХ РОЗВИТОК

У статті аналізується процес формування творчих здібностей у дітей дошкільного, молодшого шкільного та підліткового віку, вказується на ознаки творчості, визначаються чинники, які впливають на розвиток здібностей.

Ключові слова: особистість, творчі здібності, креативність, творчість, середовище.